

Humaniteit en de zelfverzorgingsstaat

Marloes Daling

Sinds de totstandkoming van de verzorgingsstaat wordt er strijd gevoerd over de vraag wat het primaat zou moeten hebben: de politiek of de markt. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw overheerste het idee van het primaat van de politiek. Dit idee hing in grote mate samen met ideeën over de maakbaarheid van de samenleving. Door bestuur en wetgeving zou het sociale gedrag van burgers zo gestuurd kunnen worden, dat als vanzelf een zo goed mogelijke samenleving zou ontstaan.

Om mensen te overtuigen van de maakbaarheid van onze samenleving, ging dit idee hand in hand met slogans als 'spreiding van macht, kennis en inkomen'. Maar, om bij dit voorbeeld te blijven, van deze spreiding is niet veel terecht gekomen.

Macht is iets dat bijna nooit vrijwillig afgestaan wordt, het moet veroverd worden. Spreiding van macht moest afgedwongen worden. Studenten-, vrouwen- en andere bewegingen klommen op de barricades en eisten inspraak.

Kennis bleek een stuk makkelijker te spreiden. Universiteiten en hogescholen werden voor een groter publiek toegankelijk, mede door de invoering van studiefinanciering. Overigens bleek niet iedereen in staat hoger of universitair onderwijs te volgen. Dit behoefde geen probleem te zijn, zolang eenieder maar op een plek in de samenleving terecht kwam, waar men geschikt voor was.

Ook op het gebied van spreiding van inkomen werd aanvankelijk enig succes geboekt. Lonen en uit-

keringen kregen een ondergrens. Het gezegde 'De tering naar de nering zetten' is overigens wel van toepassing. Met een zekere mate van budgettering – een eufemisme voor het balanceren op de armoegrens – werd het einde van de maand net gehaald, mits zoonlief geen gat in zijn broek viel.

De verzorgingsstaat stond eind jaren zeventig, begin jaren tachtig voor een debacle. Ingrijpen was onvermijdelijk, herstel van economie en werkgelegenheid moesten prioriteit krijgen. Zo geschiedde.

De jaren tachtig vormden de overgang van het primaat van de politiek naar het primaat van de markt.

we spreken over 'zwarte' en 'witte' scholen, waarmee niet uitsluitend een etnisch verschil aangeduid wordt, maar ook een verschil in kwaliteit

Marktwerking zou binnen sociale randvoorwaarden plaats vinden. Deze sociale randvoorwaarden vormen de minimale basis, het fundament voor een menswaardig bestaan, een sociaal minimum.

Het was nodig de consumptie van publieke goederen terug te brengen en de overconsumerende burger prijsbewust te maken. De gevolgen? Hoger en universitair onderwijs werd duurder, het onderwijstraject wordt – door beperking van het aantal jaren studiefinanciering – aanmerkelijk ingekort, collegegelden voor het volgen van een tweede studie wordt vrijgegeven, zorg, openbaar vervoer en de energiemarkt wordt geprivatiseerd. De verzorgingsstaat werd afgebouwd tot, in grote mate, een zelfverzorgingsstaat. Een alleenstaande moeder kan maar moeilijk de vervoerskosten voor haar schoolgaande zoon opbrengen, een willekeurige bouwvakker, vrachtwagenchauffeur of monteur – getrouwd, vader van drie kinderen – betaalt zich een rib uit het lijf aan zorg. Het is geen wonder dat ze boos zijn.

Die samenleving is dus zo maakbaar niet meer. Het onderwijs is bijvoorbeeld verschaald. Ter illustratie: we spreken over 'zwarte' en 'witte' scholen, waarmee niet uitsluitend een etnisch verschil aangeduid wordt, maar ook een

verschil in kwaliteit. Verscheidene redenen zijn hiervoor aan te wijzen. Onze economie bleek niet bestand tegen een overconsumptie van publieke goederen. Want vergeten werd dat de burger zich

gedroeg – en nog steeds gedraagt – als consument. Bovendien was er geen controle op uitkeringen, want dat zou uitkeringsgerechtigden stigmatiseren.

Welnu, de oplossing is – zoals de titel doet vermoeden – humaniteit. Het is een mooie gedachte, maar ik hoor u denken: wat komt er in de praktijk van terecht? Een kort voorbeeld: de voedselbank. Terwijl het absurd is dat anno 2010 een instelling als een voedselbank bestaat, leven toch ruim vijftigduizend Nederlanders van de voedselpakketten die zij ontvangen. In 2002 werd de eerste voedselbank in Nederland opgericht. Er kwam geen politiek of markt aan te pas, het initiatief werd gedreven door mensen.

Humaniteit kent in principe twee betekenissen: 1) humaniteit geldt als een kenmerk waarin mensen zich onderscheiden van bijvoorbeeld dieren; en 2) humaniteit geldt als een ideaal volgens welke mensen behoren te leven. Deze twee betekenissen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, want het zijn alleen mensen die idealen hebben en normen stellen. Het ideaal dat humaniteit inhoudt ligt niet vast, maar is afhankelijk van tijd, plaats en daarmee ook van het wereldbeeld.

Humaniteit kan de boventoon voeren in zowel de politiek, als in de economie. Allereerst, de politiek. Over de taak van de overheid kunnen we het – ongeacht uw en mijn politieke voorkeur – eens zijn: de overheid zou haar burgers veiligheid moeten bieden en zou criminaliteit moeten bestrijden en zou immoreel gedrag moeten tegen gaan. Staat en recht moeten zo in-

gericht zijn, dat het voor eenieder mogelijk is naar eigen overtuiging te leven, zonder hierin anderen te belemmeren volgens hún overtuiging te leven. Op die manier wordt intolerantie uitgesloten en verschil in mening ingesloten en wordt een kader gecreëerd waarin eenieder de mogelijkheid heeft het ideaal van een gelukt leven na te streven.

Maar Marcel van Dam (voormalig PvdA-minister, eindredacteur van 'De Onrendabelen') spreekt over de teloorgang van maatschappelijke waarden, die wordt veroorzaakt door de teloorgang van het gemeenschappelijke. Hij vergelijkt het met water dat afkoelt: "Opeens vindt er een kwalitatieve verandering plaats, het wordt ijs. Onze samenleving is verkilt." De fout die gemaakt is, is dat zeggenschap van de burger niet vergroot is, waardoor de burger de overheid steeds meer als vijand ziet, in plaats van – de eerder ge-

waarden van dingen, die je in geld uit kunt drukken. We slagen er niet meer in dingen te waarderen die met humaniteit te maken hebben."

Humaniteit als drijfveer in de politiek, ligt er dik bovenop zodra we spreken over mensenrechten. Mensenrechten brengen tot uitdrukking dat mensen humaan behandeld moeten worden, maar ook dat mensen humaan moeten handelen.

Graag zou ik hier een kleine kanttekening plaatsen en u iets meegeven om over na te denken. In *A Theory Of Justice* probeert John Rawls antwoord te geven op de vraag wat een rechtvaardige staat is. Hij stelt dat achter de zogenaamde *Veil of Ignorance* eenieder twee principes omarmt: iedereen zou recht moeten hebben op een zo uitgebreid mogelijk stelsel van basisvrijheden; en twee, sociale en economische ongelijkheid

Op die manier wordt intolerantie uitgesloten en verschil in mening ingesloten en wordt een kader gecreëerd waarin eenieder de mogelijkheid heeft het ideaal van een gelukt leven na te streven

noemde – beschermer. Volgens Van Dam zou de zeggenschap in voorzieningen waarmee mensen in hun dagelijks leven in aanraking komen, vergroot moeten worden: onderwijs, gezondheidszorg, verkeersveiligheid in de buurt. Dat vergroot de betrokkenheid. Hij verwijst naar de socioloog Ralph Janssen, die zei dat bijvoorbeeld het afvegen van de neus van een verkouden kind waarde heeft. Het zijn alledaagse dingen. Marcel van Dam: "Wij zijn zo verziekt in het

is alleen te rechtvaardigen als het systeem gelijke kansen voor iedereen biedt en als de ongelijkheid mede uitpakt in het voordeel van de minstbedeelden.

Met dit tweede principe in gedachten, verleg ik de blik van de staat naar de gehele wereld en maak ik een onderscheid tussen wens en noodzaak. Deze scheiding vanuit humaniteit bekeken, zou het voldoen in de noodzaak zou voorrang moeten krijgen op het voldoen in

de wens. Concreet betekent dit dat de opheffing van armoede voorrang zou moeten krijgen op de vergroting van rijkdom.

Tijd om de hand in eigen boezem te steken. De bescherming en uitdraging van mensenrechten wordt beschouwd als een van de parapartjes van het geciviliseerde Westen. Met gepaste voorzichtig-

en alleen de economie zorgen. Economie is nodig om het recht op bestaanszekerheid te concretiseren, of sterker nog, te praktiseren. Arbeid fungeert als motor van de economie - niet uitsluitend handenarbeid, maar ook techniek en expertise dienen daartoe - en kapitaal wordt pas echt iets waard als het gecombineerd wordt met arbeid. Arbeidsproductiviteit geldt

Om met de woorden van Sophokles – Griekse schrijver van onder andere de tragedie *Antigone* – af te sluiten: ‘Veel zaken zijn ontzagwekkend, maar niets is zo ontzagwekkend als de mens.’ ■

Het is niet nodig dat de mens over absolute zekerheden beschikt, niet wat betreft wetenschap, niet wat betreft religie. Dat schept juist ruimte voor afwijkende meningen, tolerantie. Dat geen zwakheid, dat is juist een stap in de richting van een meer humane samenleving

heid vraag ik u: wat is het praktisch nut van een verbod op kinderarbeid als dat de enige manier is om aan een dak en aan voedsel te komen? De politiek filosoof Luuk van Middelaar gaat nog verder dan dat: “kun je mensenrechten over de wereld verspreiden zonder een Napoleon? Nee dus. Wie politiek denkt weet dat het Goede niet vanzelf komt. Daar is wellicht een leger voor nodig. Een Napoleon. Of een George W. Bush. Wie mensenrechten wil, moet daar een prijs voor betalen.”

Terug van deze kanttekening naar humaniteit in het hier en nu. Welnu, hoe humaniteit toe te passen in de economie?

Een van de belangrijkste mensenrechten is het recht op lijf en leden en daarmee het recht op bestaanszekerheid. Wie de tering naar de nering moet zetten om het eind van de maand wil halen, wil werken. Werk geniet de prioriteit en daarvoor kan geen mensenrechtenactivist, maar uitsluitend

niet alleen als graadmeter voor de economie, maar ook als motor van de groei van deze economie. Zonder economische groei geen werkgelegenheid en zonder werkgelegenheid geen operationalisering van het recht op bestaanszekerheid. De cirkel is rond.

Humaniteit zou het primaat moeten hebben, in de politiek, in de maatschappij en in de economie. Door het waarderen van elkaar, van kleine dingen en door onderling realistisch te blijven, zal een zo goed mogelijke samenleving ontstaan.

Toulmin schrijft in zijn boek *Cosmopolis* dat het volgens hem niet nodig is dat de mens over absolute zekerheden beschikt, niet wat betreft wetenschap, niet wat betreft religie. Dat schept juist ruimte voor afwijkende meningen, tolerantie. Volgens Toulmin is dat geen zwakheid, maar juist een stap in de richting van een meer humane samenleving.

Bronnen:

Gerrit Manenschijn (2002) *Risikante humaniteit: over de civilisatie van de gewelddadige mens*, Tiel: Uitgeverij Iannoo.

Jan de Zutter (2010) ‘De geur van humaniteit wordt verward met de stank van zachte heelmeeesters’: een interview met PvdA-minister en grijze rebel, http://www.jandezutter.be/home/Interview_met_Marcel_van_Dam.html, bezocht op 22 april.

Luuk van Middelaar (2001) *Et voilà: de moderniteit*, Trouw, 1 december.

Otfriet Höffe (1981) *Sittlich-politische Diskurse*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Stephen Toulmin (1992) *Cosmopolis: the hidden agenda of modernity*, Chicago: The University of Chicago Press.